

Стевче ТОДОРОВСКИ

СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ

Клучни зборови: *Битола, Бадембалари, Баир, с. Раштани, Кале, Монастир. Смилевски Баир, Синџирли Бунаре, Јени-џамија, Хераклеја Линкестис, Јован Владислав, Тенџија, Марко Цепенков, Флорина (Лерин), Гордана Томашевиќ, Словени, Свети Ѓорѓија, Свети Димитрија, Бори Кале.*

Апстракт: *Во овој текст правиме рекапитулација на претходно објавени четири текста и една книга со кои беше определена локацијата на средновековна Битола. Ја истакнуваме важноста од правилно ископување и истражување на локалитетите, давајќи ѝ значење на документацијата како крајна и сериозна потврда на настанот. Исто така, ги објаснуваме и ги оспоруваме текстовите на луѓето кои имаат спротивставено мислење. Воедно, ги објаснуваме причините и последиците кои се базираат на едностраното толкување на металната табла со квазитекст за објаснување на содржината пред споменикот на култура „Јени-џамија“ во Битола. Од друга страна, сакаме да предупредиме и за еден малициозен текст напишан од страна на една личност. Зборуваме за локацијата на средновековна Битола и за значењето на местото за денешна Битола во минатото. Го лоцираме местото каде што постоеле манастири во средниот век и кои го создале името на градот Монастир во турскиот период. Тоа денес е променето во Битола. На крајот зборуваме за Хераклеја Линкестис како место на коешто се наоѓал средновековниот словенски град Битола, истакнувајќи ги преданијата како неслучајно појавени и сочувани од страна на македонскиот народ.*

Во овој текст ќе обработиме случаи околу лоцирањето на средновековна Битола. Не постојат конкретни историски документи за местоположбата на средновековниот град Битола. Историјата не е егзактна наука. Таа се повикува на пишани извори – документи. Имено, секогаш се отвора прашањето колку е веродостоен изворот. За разлика од историјата, археологијата се темели на материјални докази. За да се потврди доказот, потребен е артефакт – предмет изработен со човечка рака, подвижен или архитектонски статичен. До-

кажан е концептот за менување на историјата преку наука. Тоа значи дека археологијата или ги потврдува или ги негира настаните кои се случиле во текот на историјата. Но, се случува, во процесот на ископување да се најдат наодни надвор од контекст или предвреме уништена стратографија. Така, историјата и археологијата, двете заедно во синергија, имаат огромна одговорност пред јавноста – да ја докажат вистината. Понекогаш археологијата, за да ја открие вистината, применува т.н. интердисциплинарен метод. Во него влегуваат: пишани извори, историски известувања, епиграфски споменици, топонимија и преданија. На латински јазик за преданијата се употребува терминот легере – *legere* (легенда) или мит. Во овој случај ќе го примениме целосно овој метод. Сепак, треба да истакнеме дека на старогрчки јазик зборот мит (митос — *mythos*) се толкува и како приказна. Првите археолошки истражувања на средновековниот период во Битола започнаа во с. Раштани – Кале во периодот од 1978 до 1981 г.¹ Локалитетот с. Раштани — Кале е оддалечен околу 7 км од централното градско јадро, поточно од местото каде што се наоѓа Саат-кулата во Битола, од југ кон север (во зависност од тоа по кои патеки се движиме). Реката Драгор е природна граница. На левата страна од нејзиниот тек се наоѓа локалитетот. Самиот локалитет с. Раштани — Кале на југоисток е опкружен со четири помали рида. Првиот е на северозапад од централниот дел на Битола и се вика Зелен Баир. До пред десет

¹ Г. Филиповска – П. Србиновски, *Преглед на археолошките истражувања на средновековниот период во Битола, 1978–1981 година*, ЗТ, 2-3, Битола 1980/81, 111–133; Исто, Резултати од истражувањата на локалитетот „Кале“ – Битола во 1978 година, МАА, 6, Скопје 1980, 111 – 121. Локалитетот гравитира најблиску до с. Раштани „Кале“. Оддалечено е 1,5 км. североисточно од Калето. Го нарекуваме со ова име заради блискоста.

години не постоеше населба. Вториот е на север и се вика Бадембалари. Ова во превод од турски јазик значи мед од бадеми. На тој рид постои место наречено Тепсија. Во ова место е откриено воено утврдување од XIII век.² Но, и на ова место во минатото постоеле најстарите турски гробишта на градот Монастир, а местото се вика Тепсија поради рамното плато.³ Третиот е на север – североисток и се вика Баир, а четвртиот е на североисток и се вика Смилевски Баир. Куките на сите три рида им се свртени кон југ и ја имаат истата конфигурација на теренот како во античкиот град Хераклеа Линкестис (Heraclea Lincestis) – Битола“ (прв е античкиот град Хераклеа, а втор, зад него, е градот Монастир — Битола, гледано од југ кон север). Зборот *баир*, преведен од турски на македонски јазик, значи рид или брег, во зависност од тоа во каква конотација на реченицата е поставен. На Бадембалари, Баир и Смилевски Баир живее население кое го има зголемено просторот за живеење со дивите градби енормно, кон североисток, со цел заземање на територијата и на Зелен Баир. Во претходните истражувања, па и денес, моите неистомисленици претпоставуваат дека локалитетот Кале кај с. Раштани е тврдината на средновековна Битола⁴, а овие три рида се подградие, заедно со централното градско подрачје. Еден од многуте спротивставени аргументи на нивното тврдење е километражата. Многу е далеку од центарот на градот. Второ. Со реновирањето на куките и градењето на дивите градби на овие четири рида не се најдоа никакви основи на постари градби. Има потполно отсуство на материјални урбани остатоци, што би алудирале на подградие од среден век. Трето. Дали можеме да зборуваме за обновување на тврдината на ѕидот како што е во натписот на плочата на царот Јован Владислав? Колкав би бил тој ѕид во километри според нивното лоцирање на средновековниот град? Нивниот град би бил обграден со обидие од околу 20 км.⁵ Ако би го реконструирале обиди-

² <https://forum.kajgana.com/threads/>

³ Во седумдесеттите години, во близина на овој простор живееја Роми, но со текот на времето тие го напуштија овој простор и се населија на север од ридот, оформувајќи нова населба на дива градба, од левата и од десната страна на магистралниот пат М5 (Е 65).

⁴ Г. Ф. Лазаровска, Кале – Битола, Македонски археолошки преглед, кн. 1, Скопје 2008, 301.

⁵ Ако се прифати ова, тоа би било ново чудо во Европа во периодот на средниот век, а можеби имаат оправдување дека само Калето е тврдина и се зборува за него. Но, и во натписот не може да не се признае дека се зборува за каменен ѕид, а не за бедем од земја нареден со дрвена ограда. И кој, воопшто, би правел натпис со кој се обновува земјен бедем? Дали тоа е успех и за фалба?

дието на моите неистомисленици, тоа би изгледало вака. Во должина од југ кон север претпоставуваме одлево и оддесно би бил околу 7 км, а широк би бил, претпоставуваме, од запад кон исток, 3 км одлево и оддесно или вкупно 20 км, иако на овој простор не постои од обидие ништо. Во минатото овие три рида биле просторот на турскиот град Монастир. Ова го знаеме по запишаните зборови на М. Тефик кога тој објаснува за Старата џамија, па пишува: „Во долниот дел на градот, во близина на Житни пазар има една џамија којашто ја викаат Стара џамија.“⁶ Заклучок е дека во 1911 г. местото каде што денес е Здравствениот дом во Битола е долен дел на градот. Таму, спротивно од домот на исток била старата џамија или Сунгур чауш-бегова џамија. Штом овој дел е долен, значи дека гореспоменатите ридови се горен дел на градот. Овие ридови со локалитетот с. Раштани Кале се поделени со магистрален пат М5 (Е65) кој е трасиран од Прилеп за Битола и Ресен и е на североисточната страна во надворешниот дел од работ на ридовите. Ако се возите со автомобил во правец кон Прилеп, на североисток од овие ридови, до с. Раштани ќе пристигнете за 6 минути. Од селото, локалитетот Кале се наоѓа на растојание од 1,5 км на југозапад и од тоа место е наблизу до оваа дестинација. При допрен глас дека е пробиен пат од с. Раштани кон Калето со булдожер и е пресечен дел од североисточниот бедем кој е свртен кон с. Раштани (слика 1), отидов да видам. Имено, на неуката јавност ѝ се претставува дека овој локалитет и црквата која се наоѓа во локалитетот е дел од дворците на Гаврил Радомир. Ваквото претставување во јавноста на средновековна Битола создаде потреба за повторно преиспитување и на историјата и на археологијата, што резултираше со магистерски труд.⁷ Јован Скилица во неговото дело „Кратка историја“, го спомнува походот на Василие II кој „откако дознал за смртта на Самоил, веднаш од Монисопол се спуштил во Солун. Оттаму тргнал за Пелагонија, не правејќи никаков пустош по патот, освен што ги запалиле дворците на Гаврил во Битола.“⁸ Имено, по Скилица, во оригиналот стои дека каде што е градот, таму се и дворците, што значи дека дворците не

⁶ М. Tefik, *Kratka istorija na bitolskiot vilayet, spomenar vo cest na doaganjeto na miliot i slobodoumen sultan vo lulkata na slobodata, internacionalna trgovska pecatnica, 1327 (1911) godina, 28*, (необјавен превод на историскиот архив на Македонија).

⁷ С. Тодоровски, *Археолошки наоди од среден век во ареалот на Битола*, Скопје 2002, 1-190.

⁸ Scylitra, I, *Sinopsis historiorum. Editio princeps, rec I, Thurn Berolini et novi eboraci, 1973, 350, 2 – 4.*

Сл. 1: Пресечениот бедем од с. Раштани – Кале

се надвор од градот. Според моите неистомисленици, „во преданијата за освојување на Битола од страна на Турците во 1382 г. стои дека с. Раштани Кале била резиденцијата или градот на крал Тољо“. Продолжува дека „според преданието, кралот Тољо дрвената ограда на градот ја намачкал со железна боја.“⁹ Истото предание го раскажува и населението од с. Ореово за нивното село.¹⁰ Истата импликација како предание каде што е лоцирана средновековна Битола, е преданието на Марко Цепенков „Градот Битола бил направен во синорот на село Буково. Местото, попрецизно, го лоцира на североисток, на половина час одење од селото Буково. А тоа била тумба (рид) кој се вика Бори Кале. Калето е направено од страна на кралот Тољо.“¹¹ Сигурно на основа на овие погоре напишани зборови, проектот за ревитализација и обновување на црквата и на локалитетот Кале, с. Раштани, е финансиран од Министерството за култура. Земјениот пат ќе се покрие со асфалт, а местото ќе се претвори во Светилиште – култно место на гореспоменатиот цар.

⁹ Ј. Ф. Трифуноски, Битољско – Прилепска Котлина, Београд 1998, 253 – 254; Г. Филиповска-Лазаровска, Кале – Битола, op.cit. 302.

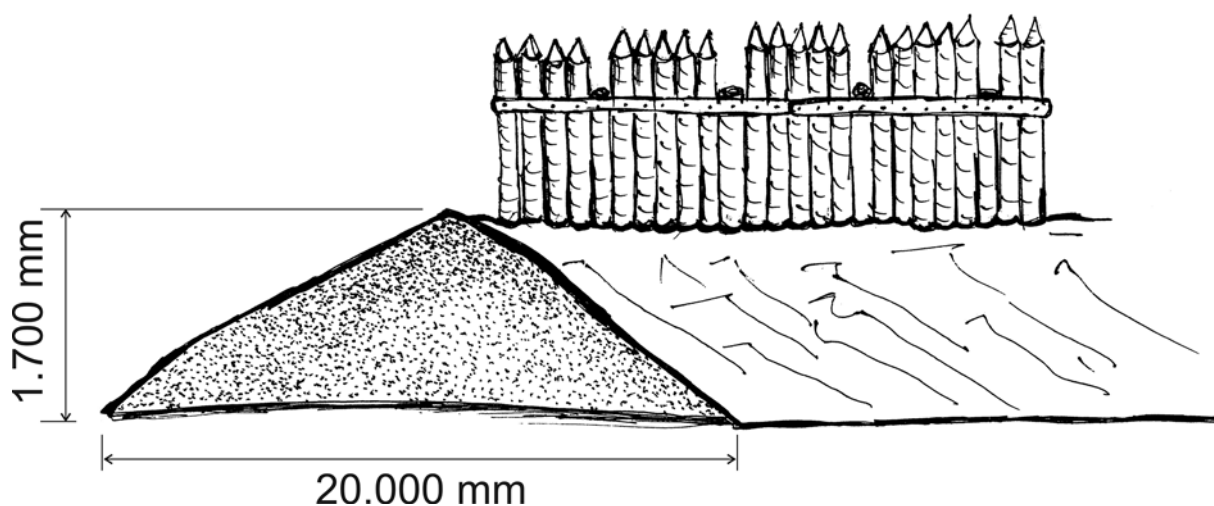
¹⁰ Ј. Ф. Трифуноски, Битољско – Прилепска, op. cit. 118–119. Во битолскиот крај постојат две села со исто име: Горно Ореово кое е југозападно од Битола и се наоѓа над с. Буково и с. Долно Ореово кое е источно од Битола, во близина на уништеното с. Суводол. Во текстот се зборува за с. Долно Ореово.

¹¹ М. Цепенков, Преданија 7, Скопје 1980, 210 – 211, 119 – 120, 140. С. Тодоровски, Археолошки, op.cit. 33–34.

Тоа, најверојатно, ќе е надополнето со објаснение напишано на метална табла. Локалитетот с. Раштани, Кале се наоѓа на 894 м надморска височина. Според географијата на Македонија, оваа висинска kota означува планина. На локалитетот има две платоа, а опколени се со два земјени бедема еден под друг. Во внатрешноста на насипаниот бедем на одделни места има камења. Првиот внатрешен бедем е направен од земјата. При рамнење на платото се стигнало до карпа. Од ископаната земја е направен првиот бедем. Пресечениот дел е висок 175 см, а должината на пресекот на бедемот изнесува 20 м. Во овој пресечен дел може да се претпостави убаво дека на врвот од пирамидалниот земјен насипан бедем стоела дрвена палисада – ограда од колци зашилени на врвот. Првобитната тврдина е како на **(цртеж бр. 1)**. Вториот бедем, кој го заобиколува локалитетот нецелосно, а се наоѓа на северозападниот и на југоисточниот дел и е габаритно помал, претставува шанец со одбранбен земјен бедем земен од самиот ископ, ископот на кој најверојатно биле набиени колци и други антиперсонални средства. Според описот во литературата, Калето е изградено и ставено во функција во периодот на доцната антика.¹² На локалитетот постои и црква која се наоѓа на исток — запад и е ископана во периодот на ископувањата од 1978 до 1981 г. Објавена е 21 година по ископувањето.¹³ Кога сме веќе кај црквата, принуден

¹² Vegecije, Rasprava o vojnoj vestini vol. 19, Beograd 1954, 108 – 109. I. Mikulcic, Spatantike und fruhbyzantinische befestigungen in nordmakedonien, Munchen 2002, 278 – 279.

¹³ С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit. 94. И во

Цртеж 1: Реконструкција од пресечениот бедем од с. Раштани – Кале

сум да одговорам, а воедно и сакам да предупредам дека е објавен еден текст пред седум години во кој е направен трик. Имено, Роберт Михајловски, во неговиот текст¹⁴, на стр. 445, прикажува основа на црква и се повикува дека е на некој З. Стерјов (Z. Sterjov) на стр. 444 фигура 4 (цртеж 2). Не го цитира воопшто авторот, не наведува каде се наоѓа оваа основа, насловот на текстот и податок за изворот во којшто е издаден (списание или весник). Оваа основа е објавена најпрво во докторска дисертација¹⁵ (цртеж 3), со што се нарушени авторското право и легитимноста кои се заштитени со закон. Имено, насловот на дисертацијата се наѓа на докторска диплома. Суштината на прекршокот е дека е земена мојата основа од мојот текст, црквата на локалитетот с. Раштани – Кале и е прикажана наопаку, без метро во текстот на Михајловски, систем огледало. На мојата основа, во неговиот текст, на Михајловски, направени се отвори во една северна и двете јужни апсидалии и отвори во северниот и во јужниот анекс во наосот. Тоа е направено со цел мојата основа да изгледа како основата која ја направил по мене, архитектот во Завод и музеј — Битола. Мојата основа која ја нацртав е основа на темели или на моменталната автентична ситуација на теренот. Нивната основа, вака прикажана со отвори, е ос-

оваа прилика сакам да бидам истраен. Кога ја исцртав основата, не можев да верувам дека некој по дваесет и една години од нејзиното ископување не ја ставил црквата на хартија.

¹⁴ Heraclia, Pelagonija and Medieval Bitola: An outline of the ecclesiastical history (6 – 12 century), кој се појави во зборникот „Folija Archaeologica Balkanica III, 2015“.

¹⁵ С. Тодоровски, Пелагониската регија во доцната антика, Скопје 2007, 188. И издадена како книга, Пелагониската регија во доцната антика и раниот среден век, Скопје 2011, 190.

нова на висина со претпоставени отвори. За ова е излишен секој коментар понатаму. Оставам на судот на читателот. Во центарот на градот Битола, источно од Саат-кулата се наоѓа Јени Џамија, покриена со полукружна купола. Куполата е дел од кругот, а кругот преставува универзална структура и космички симбол. И минарето е кула. Преведено од арапски на македонски јазик значи „светлина“, како „Светилник во пустина“ преку кој луѓето во пустините се ориентираат.¹⁶ Во темелите на оваа џамија се наоѓа средновековна црква. Офицерот Јован Хаџи Васиљевиќ го запишал ова предание прв.¹⁷ Според него следува објаснение во контекст на тоа на местото на која џамија сега е црква или обратно: Џамијата Јени на денешен Пекмез-пазар е црквата „Св. Ѓорѓија“. Таа била украсена со потковици кои ги оставил коњот на свети Ѓорѓија преку преданија. Овие потковици на џамијата стоеле сè до 1893 г., кога при реновирање на џамијата ги покрил Павле Ристиќ, сидар од с. Смилево.¹⁸ „Во Карабатак-маало црквата „Св. Никола“ е претворена во џамија. Црквата „Св. Врачи Кузман и Дамјан“ е џамијата „Хамза-бег“. Црквата „Свето воскресение“ денес е

¹⁶ На арапски за светлина се употребува зборот нур, но и минаре е светлина. Исламот е настанат во Саудиска Арабија. Минарето таму претставува светилник на „суво“ во пустина. Преку него караваните се ориентираат во пустината.

¹⁷ Ј. Васиљевиќ, Град Битољ, Кроз стару Србију и Македонију 1879 година, Братство 14, Београд 1911, 19; С. Тодоровски, Археолошки наоди од среден век во ареалот на Битола, Скопје 2002, 111. Васиљевиќ во суштина е во мисија. Ова се извештаи до неговото воено министерство. Тука се гледа и подготовката кралството Србија да ја преземе оваа територија.

¹⁸ Ј. Васиљевиќ, Град Битољ, loc.cit. 19. С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit.111.

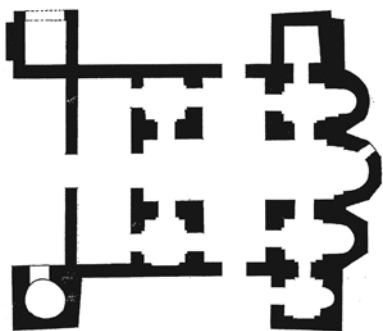
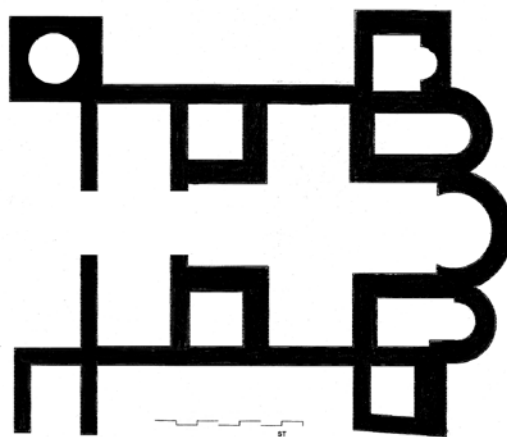

Fig. 4

Цртеж 2: Основата на црквата спрема
Р. Михајловски

Цртеж 3: Основата на црквата спрема
С. Тодоровски

„Исак-џамија“. Таа се наоѓа кај Бит-пазар. „Скршената џамија“ во Мечкар-маало е „Св. Никола“, а на „Овчи-пазар“ е џамијата под која се наоѓаат темелите на црквата „Св. Апостоли“.¹⁹ Марко Цепенков комплетно се разидува со Василевиќ „Во преданието ги објаснува имињата на сите манастири со цркви кои станале џамии: „...џамијата кај Овчи-пазар била манастирот со храмот „Св. Ѓорѓи“ кај Пекмез-пазар, на местото под џамијата „Синџирли Бунаре“ (Јени-џамија) е манастирот „Св. Димитриј“. На местото од Исак-џамија бил манастирот „Св. Дух“, кај Житниот пазар е „Сингур чауш-џамија“ (Ески), а под него е манастирот „Св. Петка“. Џамијата кај касапите е направена врз темелите на црквата „Св. Никола“. Кај оваа црква имало лековита вода. Просторот бил направен од делкан камен. На камењата имало изделкани крстови, на вратата — мермерни диреци одозгора засводени. Во Мечкар-маало џамијата е направена на темелите од црквата „Св. Катерина“ кај Куриј-чешма. Џамијата е правена на темели од црквата „Св. Ана“.²⁰ Во мојата книга²¹, во картата, според преданијата означени се местата на џамиите под кои се наоѓаат средновековните цркви. Ги приложив преданијата на Марко Цепенков, тргнувајќи од фактот дека тој е домородец и е повородостоен отколку Василевиќ кој е Србин на пропатување. Сметам дека Марко Цепенков како прилепчанец потемелно ги испитал дејностите околу претворањата на манастирските цркви во

џамии.²² Во овој случај се дава индикација на две преданија. Во првото — на Василевиќ според кого под „Јени-џамија“ е црквата „Св. Ѓорѓија“ и според Цепенков кој запишал: „под џамијата Синџирли Бунаре“²³ (Јени-џамија) е црквата „Св. Димитрија.“ Бидејќи смета дека по преданијата кои му ги раскажале, манастирот со храмот „Св. Ѓорѓија“ е на Овчи-пазар. Интересно е да се напомене дека Цепенков, иако е свесен дека на стотина метра на југозапад денеска и во негово време е црквата „Св. Димитрија“, тој под Синџирли Бунаре — „Јени-џамија“ ја лоцира црквата со исто име. Претпоставуваме дека блискоста на црквата „Св. Димитрија“ со Синџирли Бунаре — „Јени-џамија“, т.н. „Св. Ѓорѓија“ ги натерало овие од „другата страна“ да помислат дека е оваа црква т.н. „Св. Ѓорѓија“. Сигурно помислиле дека светите војни Димитрија и Ѓорѓија одат заедно, па и со црквите се една до друга. А можеби и дека Ј. Хаџи Василевиќ смета дека „Битола уште во среден век и во минатите векови во словенскиот период се наоѓала на сегашното место.“²⁴ Зошто го пишувам ова? Пишувам бидејќи овде имаме промовирање на мит како факт и тоа е напишано на таблата за информација пред „Јени-џамија“, пред објектот (слика 2), од левата страна на влезот. Се поставуваат неколку прашања на кои бараме одговор. Ќе одиме со ред по натписот на таблата. Прво. Кога веќе ги крстивте темелите на „Св.

¹⁹ Ј. Василевиќ, Град Битољ, op.cit.20. С. Тодоровски, Археолошки Наоди, op. cit.112.

²⁰ М. Цепенков, Преданија кн. 7, Скопје 1980, 210 – 211, 119 – 120,140; С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit. 35, 112.

²¹ С. Тодоровски, Археолошки наоди,op.cit. Прилози 166

²² С. Тодоровски, Археолошки наоди,op.cit. Прилози 166

²³ М. Цепенков во неговите преданија Џамијата е под името, „Синџирли Бунаре“ за разлика како денеска што ја викаат „Јени Џамија“. Заклучокот е дека оваа Џамија имала две имиња.

²⁴ Ј. Василевиќ, Град Битољ,op.cit.6.С. Тодоровски,Археолошки наоди,op.cit.23.

Христијански сакрален објект Црква Свети Ѓорѓи VII-XIV в.

Според легендата Битолата потпадна во владеењето на Јени-џамија. Свети Ѓорѓи се напуштат затоа што над минаретата црква се гради џамија, речиси во нивна наоколина по црковни иницијативи и одлучно одлучува за историјата. Зградата и оние Цркви и манастири во Битола (Битоланска Црква, Панагија до Свети Ѓорѓи, Петковска џамија) се истражуваат да докажат повеќе за овој свој манастир. Археолошки истражувања започнаа во рамките на проектот „Битола“ и „Битола“ на крајбрежната линија надвор од градот на 4-6 Јуни 2014 година. Во периодот големи 2004 и 2010 се направени поинакви истражувања под надгледството на советничкиот археолог Ѓорѓија Јовановски. Потоа археолошки истражувања се спроведени околу црквата христијански сакрален објект и еден постар минаретски објект. Голем придонес, посебно во претходниот период, донесе д-р Роберт Митревски.

Битолата е културно наследство со опширни материјални културни наследствои за црковни сакрални објекти во објектот и проблемите граѓанските институции, притоа темата е одредена мала археолошка истражувања резултат од VII до XIV в.

Првата фаза на истражувањето е спроведена во овој манастир одредени остана се во својата објект.

Во рамките на истражувањето на Македонската црква „Свети Ѓорѓи“ (1914-1918), Грците (1914-1918) и Македонците (1914-1918) оние била градска црква и град Битола означен во археолошкиот и историскиот центар.

Битолата станала главен центар на археолошката истражување и археолошкиот центар на истражувањето во 1918 година. Тука Јовановски ги направил своите археолошки истражувања и археолошкиот центар е поставен во Битола.

Во 1918 година, зградата на црквата добила нова форма и добила доградба, како и доградба на црквата. Големите доградби се направиле околу минаретот, но со различна варијанта и различна бета дрвена бора на историскиот минаретски објект од овој период и приклучуваат градбата од постојатите црковни ѕидови. При постојатите истражувања пронајдени се и други објекти.

Потоа археолошки истражувања пронајдени се и други објекти, и други предмети за својство на црквата.

Потоа археолошки истражувања пронајдени се и други објекти, и други предмети за својство на црквата.

According to the local Bistola legend right after the building of 'Jeni Mosque' St. George had been outraged, because above his church there is a mosque building and he jumped across the mosque walling the streets and leaving a mark on the houses. That is why 'Jeni Mosque' is also known as 'Jeni' (Jeni is the local name for the place). Archaeological observations started within the project 'Bistola' and 'Bistola' under the authority of Prof. Jovanovska during the period from 2004-2010 followed under authority of Adjunct-Coordinator Gordana Filipovska Lazarevska during which are found remains of four Christian sacred objects and one older mosque object. There was a big contribution into the project from Prof. Robert Mitrevski.

The first cultural heritage with the discovered material culture correspond with the four sacred object and the first mosque object, its foundations are used for building the new mosque and also this archaeological site from VII-XIV century.

The first phase of the church are built inopus mixtum while the next phases are inopus oblongum.

During the reign of Macedonia Tsar Samuil (997-1014), Gavril Palanski (1014-1018) and Ivan Vladislav (1018-1019) Bistola was a city church and the City of Bistola was a significant military, religious and trading center.

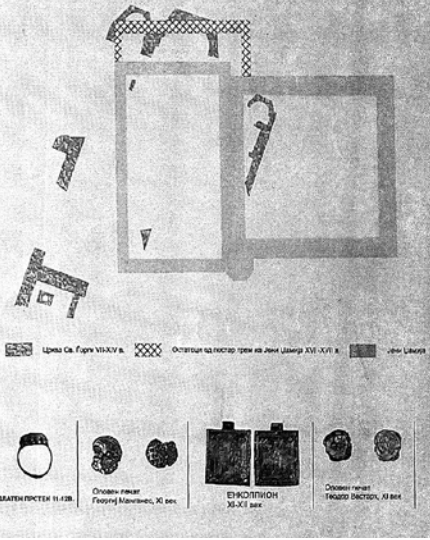
Bistola became an administrative center for the Byzantines and an episcopal center after the reorganization in 1018. Here Alexius I Komnenos built his military base (Palatium), and the most famous episcopate is the episcopate Stefan from 1150. With the conquest of Kosta Brankovic by the Latins in 1204 were the activities for the construction. The Bistola Bistola mark indicate that this is the site of the church, and maybe episcopal center of Bistola, regarding Palatium.

During the excavations a very rare metal medallion was found. The medallion (MACE 001) is a type of medallion seen on the chest of a high priest. On the avers side are two whole figures of St. Basil and St. Nicholas and on the reverse figures of the holy woman St. George and St. Theodor.

In the XIII-XIV cent. the church gets another phase of building and a developed masonry. The building is composed in one again used but in different variations and different white and mortar colours. The Christian graves with contributions cut through the older building phases. During the excavations a lot of graves were found. The whole site is rich with pottery, fresco fragments, glass, coins and other archaeological objects.

The last phase of the church has been built to continue the function of the holy place and that object is not that much representative because it was built from stone and wood.

In the present time of the XIV-XV cent. The church had been abandoned and on that abandoned holy place the mosque was built. This archaeological site has two different types of sacred objects in one place in a material evidence about the city genesis of Bistola and it is an inestimable significance for Macedonia and the Macedonian archaeology.

Сл. 2: Информативна табла пред „Јени-џамија“

Ѓорѓија“, требаше најпрво да го напишете името на човекот кој го забележал преданието Јован Хаџи-Василевски, кое треба да ви е парадигма кога вие сте вие веќе така убаво наредени. Тоа е основно право на етиката. Второ. Од каде знаете дека „Св. Ѓорѓија“ е градска црква на градот Битола кога немате никаков документ? Е сега со додатокот, како трето, „А градот Битола“, вие ја лоциравте Битола во центарот на денешниот град Битола. Овде наметнувате еднострано гледање на вистината и воопшто не ви се битни другите тврдења. Четврто. Според што заклучивте дека тука било градското црквено, можеби епископско седиште на Битола, односно на Пелагонија? Металниот медалјон на аверсот, фигури на „Св. Василиј“ и на „Св. Никола“, а на реверсот „Св. Ѓорѓија“ и „Св. Теодор“ не го докажуваат вашето тврдење дека ова е „градска црква и епископско седиште.“ Напротив, зборува дека објектот е од црковен карактер и припаѓал на манастир. Петто. Како што се гледа на фотографиите и на разгледниците од Јени-џамија направени во турскиот период, околу џамијата постојат турски гробишта кои не се дислоцирани никогаш. По Балканските војни (1912–1913 г.), во 1914 г. започнува Првата светска војна која трае до 1918 г.²⁵ Во текот на воените дејствија и на бомбардирањето на Битола и од небо и од

земја, во виорот на војната беа уништени надгробните мермерни плочи на Синџирли Бунаре – Јени-џамија. Никогаш не се случи ексхумација на телата. Впрочем, тоа не е во духот на исламската култура. Во исламот ексхумацијата на мртвите се смета за крајно светоградие и начелно е забрането, но во поново време заради експанзија на наталитетот, работите се менуваат. Закопувањето на муслиманите е на југоисток – северозапад. Тие се свртени со лицето кон Мека (го нарекуваат Кибле, Кибла – свртување). Потоа, во месец август 2021 г. тие беа откопани од овој тип гробови на западниот дел од Џамијата (коските се хемиска архива). Се поставува шестото прашање. Дали во тие четириесет гробови за кои пишувате, ги издиференциравте исламски од средновековни или одговорот е дека одат заедно бидејќи во теоретско-научните дела²⁶ не се споменуваат муслимански гробови (барем јас немам сретнато)? Последното

²⁶ Загрижува една констатација. Како е можно некој да ископува, а друг да објавува? Истото се случи и во „Кале Скопје 2007 г.“ Што е во прашање? Договор. Се отвораат сомнежи за многу прашања, а одговори нема. Воедно, забележавме дека Михајловски во гореспомнатниот текст приложува медалјони кои се објавени претходно (Археолошки наоди... ст. 69, 70, 87 – 88) без да го цитира претходниот автор. Тоа не се преземени зборови, па да можеме да му простиме. Во прашање е студиски престој во Бугарија каде што ги пронајдов медалјоните во кои се вложени време и материјални средства. Кога зборувам за него, користам еуфемизам. Дали е потребно тоа или треба да сум директен? Сепак, ваквото однесување, преземање и преработување на туѓа основа загрижува и вознемирува.

²⁵ Ни Србите ни Грците ни Бугарите не успеаја да донесат администрација во поделената Македонија по Балканските војни. Македонија беше поделена само на хартија. Во текот на 1919 г. создадоа администрација во освоениите делови. Причината е едноставна – немаа време. Во 1914 г. започна Првата светска војна.

мое прашање е дали некој во Министерството за култура користи разум. Го наметнувам ова прашање зашто ова Министерство дозволува да се користат селективни информации кои се само во нивен партикуларен интерес за оправдување на нивните хипотези. Нема дедукција. Тоа значи дека нема целосна вистина. Мора да постојат основни стандарди за правда бидејќи интересот за средновековна Битола е академски, а не паушалан. Моите неистомисленици сигурно мислат дека зад мене не стои никој и дека јас не сум никаков фактор за објаснување и толкување на средновековна Битола. Зад нив стои Министерство за култура со парите на даночниците кои ги финансираат нивните проекти, па ќе бидат во право постојано. Масовна заблуда од факти до мечти, чудна позиција! Мене ниту еден момент не ме има зафатено дефетизам во однос на средновековна Битола. Според преданијата и на Василевиќ и на Цепенков се споменуваат и цркви и манастири во денешното централно градско јадро. Ние во овој дел на градот сметаме дека тоа се манастирите кои биле надвор од средновековната Битола. Цитирајќи ги преданијата на Цепенков: „при сè што Битола ја преземале од две страни, една војска од кај Прилеп дошла, друга од кај Воден и пак лесно не можеле Битола да ја преземат, чунки крал Тољо се биел од калето, а калуѓерите што биле во седумдесет и два манастира и тие се бореле, тики баеги време што се мачиле дури ја презеле Битола“.²⁷ Самиот Цепенков местото на манастирите го нарекува „Македонска Света Гора.“²⁸ Слично, но и попрецизно пишува М. Тефик: „Зошто овој град се вика Монастир?“²⁹ На десниот брег од Драгор имало 41 црква и за нејзиното издржување исто толкав број воденици. Исто така, и на левиот брег на Драгорот биле соградени 29 цркви и за нивно издржување исто толкав број воденици. Поради тоа што површината на која денес се наоѓа градот била покриена со манастири (цркви), овој град е наречен Монастир“.³⁰ Освојувањето било од „Османлиските војски предводени од Тимурташ, кои, како што видовме, во 1385 г., ги освоиле Прилеп и Битола“.³¹ Имено, средновековниот манастир е град во мало. Има сидини, економија, библиотека,

²⁷ М. Цепенков, Преданија, op.cit. 119 - 120. А. Стојановски, Градовите на Македонија од крајот на XIV до XVII век, Скопје 1981, 14; С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit. 78 – 83.

²⁸ М. Цепенков, Преданија, ibidem.223; С. Тодоровски, Археолошки наоди, ibidem, 80.

²⁹ М. Tefik, kratka istorij, op.cit. 16 – 18.

³⁰ М. Tefik, Kratka Istorija.loc.cit. 16.

³¹ А. Стојановски, Градовите на Македонија од крајот, loc.cit. 14. Кај него сретнуваме друга година на освојување на градовите Прилеп и Битола.

Цртеж 4: Графика од Лерин (Флорина)

социјален живот и економска моќ.³² На местото на коешто бил комплексот на манастирите во денешна Битола, имало отворено езеро. Тоа го докажавме.³³ А во друг текст и го потврдивме, во делот на денешниот простор во градот каде што е стариот пазар.³⁴ На ова место, во втората половина на XIX век од овој простор почнала мелиорацијата (сушењето на Пелагониското блато – Езеро) со голем инженерски потфат.³⁵ Во езерскиот простор

³² Моќта доаѓа оттаму што христијанската црква има многу моќни пријатели кои се високо етаблирани во светот, и во минатото и денес. Уште на почетокот нивни пријатели се царот Константин и мајка му Елена.

³³ С. Тодоровски, Во потрага по автентичноста на една слика, Patrimonium. MK 16, Скопје 2018, 421–434.

³⁴ С. Тодоровски, Средновековна црква во античкиот град Heraclea Lincestis – Битола, Patrimonium. MK 19, Скопје 2021, 192.

³⁵ Оваа инженерска успешна изведба ќе биди предизвик за следните генерации археолози да ја проучат и да ја објаснат, особено на оние археолози кои ќе специјализираат на „Урбана археологија“ и ќе користат нови археолошки алатки како магнетометрија.

Сл. 3 и 4: Езерата Лимнохори и Пантелемон во Република Грција.

има риби, птици, животни, кои се извор на храна. На делот на рамницата Пелагонија кој се наоѓа во Република Грција во близина на Лерин (Флорина)³⁶ (цртеж 4) не е извршена мелиорација на езерата и тие можат да се видат во природен амбиент и во функција.³⁷ (слика 3 и 4). Се поставува прашањето: Зошто монасите го одбрале ова место за простор на манастири? По престојот во Света Гора, Република Грција, сфатив дека единствена религија во која верниците не сакаат да живеат хедонистички земски живот е христијанството. Тие сметаат дека животот на земјата е тест кој води или во рај или во пекол – изборот е твој.³⁸ Поради езерото сигурно владеела (опустошувала) маларијата (и денеска во Охрид посетата на лекар ја нарекуваат посета на маларичар). Маларија на италијански јазик значи лош воздух или мијазма – заразно испарување. Во средниот век, а и денес, христијаните сметаат дека „смртта е сон пред вечниот живот. Онаму каде што има смрт, има потреба за нов живот.“ Од денешен аспект за монасите можеме да зборуваме како за анахронизам, но тие луѓе таму како суплемент одлучуваат во кој правец треба да се движи светот. Понатаму, се појавија гласини дека „до 12 век средновековна Битола била кај Хераклеја, а потоа ја префрлиле кај Саат-кулата – Манастирите.“³⁹ Е па сега, за да

научат, место кое е одбрано за манастирска црква или целокупен комплекс, е света земја. Свето тло се осветува со пеење и молитви и се полагаат коски – мошти на светци. Тоа место останува такво сè до оној момент додека местото не е погодевно од природна непогода или пак да се расвети ако е во државен интерес. На пример, под него се ископува руда како што беше примерот со црквата во с. Суводол која пострада во коповите на рудникот за јаглен. Или, единствено, се расветува ако е освоено од друга религија. Имено, сега доаѓаме до делот за да кажеме зошто Турците го изградиле градот на местото каде што биле манастирите, како што пишува мајор Мехмед Тефик. Најпрво, ние немаме право да ги судиме постапките на луѓето од минатото. „Обичајот за преземање на древни култни места, материјалот за градење од претходните објекти или дури преправање на цели храмови за потреба на нови култови, стар е речиси колку и медитеранската цивилизација.“⁴⁰ Имено, сакаме да бидеме сфатени конструктивно и да не создаваме тензии. Во овој случај само констатираме. Плочата на Јован Владислав е пронајдена како скалило по кое газеле верниците во Сунгур чауш-џамија.⁴¹ „Сигурно била првобитно засидана над влезната врата на градската тврдина“.⁴² И затоа јас така ја нацртав, поставена над влезната врата.⁴³ Ист е принципот: „како се газ

³⁶ Б. Нетков, Блгарија и соседните и земји през XII век според Идризи, Софија 1960, 39 белешка 55. Во оваа белешка Нетков за името Флорина пишува дека е италијанско име. Инаку, книгата на Абу Абдаллах Мохамед Ибин Мохамед Ал – Идризи на македонски се вика „Книга за разонода на оние што сакаат да го пропатуваат светот.“

³⁷ С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit.74, белешка 263.

³⁸ Во многу стихови во Библијата Исус Христос, обраќајќи му се на народот, особено на богатите, вели: „Што сакаш? Ти ја доби наградата на земјата и што бараш во рајот.“

³⁹ Можеби и имаат запишано некаде, но текстот не стигнал до мене, како и многу други.

⁴⁰ А. Андрејевиќ, Претварање црква у џамије, З.Л.У 12, Нови Сад 1976, 99.

⁴¹ В. Мошин, Битољска Плоча из 1017. Године, Македонски јазик, XVII, Skorje 1966,51; В. Мошин, Уште за битолската плоча од 1017 година, Историја VII/2, Скопје 1971, 255 – 257.

⁴² В. Мошин, Битолска плоча, loc.cit. 51.

⁴³ С.Тодоровски, Археолошки наоди, op. cit. сл. 1., 28; С. Тодоровски, Во потрага, op. cit.сл. 10, 431.

Сл. 5: Прозорско мено вградено во термата.

плочата, така се гази и местото на манастирите.“ За да уништиш еден народ, најпрво мора духовно да го „покориш“, па потоа доаѓа материјалното. Манастирските цркви се претворени во џамии, а на просторот се изградил град. Ова е уште една потврда зошто градот е наречен Манастир (грчко се и името и изговорот) од турските освојувачи на овие простори. „Во втората половина на XV и почетокот на XVI век познато е дека Битола и Прилеп биле особено мали населби. Битола имала 480 домаќинства и само 7 мали. Во 6 мали домаќинства живееле муслимани, а само во 1 христијани.⁴⁴ „Со текот на времето се зголеми нашето разбирање за минатото на градот Битола. За можно лоцирање на средновековниот град Битола, ние го прифативме античкиот град Хераклеа Линкестис (Heraclea Lincestis).⁴⁵ Изграден е во раноримскиот период и сите градови во провинцијата тежнеат да го имитираат главниот град Рим. Хераклеја со анастилоза на столбовите од Портикот го доживува овој момент. Најпрво треба да се знае дека комплетната документација од ископувањата во пе-

риодот од 1935 г., па (претпоставуваме) сè до 80-тите години на минатиот век, се наоѓаат во „Републички завод за заштита споменика културе Србије“ во Белград – Република Србија.⁴⁶ Сакам да дадам и одговор зошто инсистирам околу документацијата. Па, сметаме и се надеваме дека при ископувањата сигурно ги мапирале, исцртале, фотографирале и ги запишале во дневник „Варварските средновековни сидови“ онака како што направила Томашевиќ. Тоа биле сидовите кои ги

⁴⁴ J. Ф. Трифуноски, Битољско - Прилепска, op.cit.26.

⁴⁵ Е. Манева, Прилог кон решавање убијација на средновековниот град Битола, Историја XXII/2, Скопје 1986, 267 – 273; К. Ациевски, Пелагонија во среден век, Скопје 1994, 63; И. Микулчиќ, Средновековни градови и тврдини во Македонија, Скопје 1996, 139 – 143; С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit. 16 – 17.

⁴⁶ С. Тодоровски, Археолошки наоди, op.cit.154; С. Тодоровски, Пелагониската регија, op. cit. 99; Институцијата е на ул: Божидар Аџија бр: 11 во близина на „Каленичка Пијаца.“ А за конкретната година до која година на 80-тите треба да се информирате во Завод и Музеј – Битола. Во „Републички завод во 2003 г. кога последен пат го посетив, документацијата се наоѓаше во две простории. Јас се сретнав со Гордана Каровиќ која беше одговорна за првиот дел на документацијата. Нејзиниот коментар беше: „Кај вас се камењата а кај нас е документацијата,“ а вториот што беше задолжен за другиот дел не се појави воопшто. Со проф. Ѓорѓе Јанковиќ професор на Филозофскиот факултет по Археологија во Белград, дури се договоривме јас да земам докторат на тема „Документација на Heraclea Lincestis“ со цел да ја „извлечеме“ и јавно да ја објавиме документацијата, но тоа не успеа. Лично се потрудив да направам барем интервју со сите „преживевани“ личности кои учествувале на ископувањата во Хераклеја во минатиот век.

сретнувале на локалитетот над градбите од римскиот и ранохристијанскиот период при ископувањата.⁴⁷ Сидовите над овие градби се долги и широки. Прашањето е: Зошто се широки? Обично, сидови се прават широки за зачувување на топлината. Оттука, следува одговорот дека претпоставуваме дека преселувањето на Словените во VI век од исток кон југ било предизвикано од климатски промени кои ја зафатиле Европа. Тие словенски сидови сигурно прават некаква структура на која ќе препознаеме архитектонски објекти кои ги користеле Словените. И тие камени сидови се единствени сидови од кршен камен кои постојат во околината на Битола. Тие се токму оние сидови за кои зборува плочата на царот Јован Владислав. Како доселеници Словените не биле добродојдени во Хераклеја и територијата морале да ја освојат со сила. Словените ризикувале и ги населиле овие простори. Од III век п.н.е. до V век н.е. Ромеите се сериозен фактор на Балканот. Словените, градејќи ги овие големи сидови над елегантните „потенки“ градби од кршен камен, сигурно го направиле ова со некоја значајна причина. Тие не го уништувале римскиот свет, туку токму напротив. Живееле во истите куќи кои ги прилагодувале на нивните услови за живот. Сите овие прашања, се надевам, ќе ги најдеме како одговори само во документацијата, само ако е достапна. Во Музејот во Битола постојат, како што ми кажаа, две или три инвентарни книги од 60-тите години на минатиот век (ова сфатете го со резерва) од кои јас само набрзина погледав една во 2000 г.⁴⁸ Така, некои делови од сигналитика која е претставена на метална табла во античкиот град Хераклеја Линкестис (Heraclea Lincestis) е под знак прашалник. Имено, не постои документација во Заводот и музеј – Битола за конзерваторските работи кои

⁴⁷ Г. Ц. Томашевиќ, Рановизантиски подни мозаици у Епископском двору у Хераклеји Линкестис и археолошка ископавања изнад и испод мозаика, Београд 2002, с.л. 68 (пресек на станбените слоеви); И. Микулчиќ, Хераклеа антички град во Македонија, Скопје 2007, 150.

⁴⁸ Инвентарната книга се наоѓаше кај А. Георгиева, а инвентариониот материјал се однесуваше на периодот од 60-тите години на минатиот век. Не сакам да се повторувам за тоа што го најдов од средновековен материјал во инвентарната книга и артефакти од средниот век од Heraclea Lincestis во Завод и Музеј Битола, така што ви препорачувам да го прочитате мојот магистерски труд – горе цитираната книга „Археолошки наоди од среден век во ареалот на Битола.“ За другите две инвентарни книги, тие што беа „одговорни“ за нив, не беа расположени да ми дозволат да ги погледам. Таму важеше правилото: „Јас стојам на вратата и ниту влегувам ниту дозволувам други да влезат.“

започнаа во 1959 г.⁴⁹, особено термите, загрижува јужниот дел од лаваториумот во градбата. Како градежен материјал меѓу керамичките тули, како подлога за други тули е поставено мермерно прозорско мено.⁵⁰ (слика 5). По сите правила ова мено не би требало да стои таму зашто е дел од ранохристијанска црква и, воедно, ја нарушува целата хронологија на објектот. Тоа значи дека ако е градена термата во 4 век од н.е. а ранохристијанските цркви се од 5 век, ова мено предизвикува голема дилема. И за аркадите пред театарот кои, при реконструкцијата, ги пресекоа градбите (со камен и кал) кои ја поврзуваа т.н. микростанбена целина над театарот со долните градби на југоисток, Големата базилика и Портикот над кои постоеле „сидови кои им припаѓале на Словените.“⁵¹ Сигурно е дека постои документација во Заводот и музеј во Битола. Аркадите почнаа да се реконструираат на крајот од 80-тите години на минатиот век. Јас лично сметам дека во некои делови се претера и се изгуби автентичноста на градбата, особено во габаритот на градбата и на видиковецот кој е на врвот од објектот. Според мене, тоа е нечија лична замисла на проекција, без никаква археолошка поддршка. Црквите се автентични со мозаиците, античкиот театар, портикот, епископскиот двор. Сето тоа е во ред. На овој локалитет Хераклеја Линкестис (Heraclea Lincestis) се обидовме да ја конкретизираме историјата на средновековна Битола. Овде се откопани средновековни гробишта со средновековни наоди.⁵² Целата литература која ја консултирав и во која се пишуваше за средновековна Битола, ме водеше кон овој локалитет. Сите мои рекогноцирања на теренот во пречник од 24 км, заедно со делот на северна Грција од Република Грција (Егејска Македонија), укажуваа само на оваа локација. Секторот во којшто се вршеа ископувањата од Средниот век се наоѓа на исток од централниот обграден дел на Хераклеја Линкестис (Heraclea Lincestis) на околу 250 м. Сега на тој простор сè е зараснато со трева и дрва бидејќи не се изврши конзервација на црквата и на мозаикот (воопшто не се обгради, не се заштити физички тоа место). Веднаш до него се наоѓа место за откуп на старо железо. Овој сектор остана во архео-

⁴⁹ М. Чанак – Медиќ, Ансамбл на Базиликата „А“ од рановизантискиот период, Хераклеа II Битола 1965, 39.

⁵⁰ С. Тодоровски, Пелагониската регија, op.cit. 97 – 99.

⁵¹ Г. Томашевиќ, Портик со почесни и вотивни споменици, Хераклеа II, Битола 1965, 9 белешка 2.

⁵² Е. Манева, Средновековна некропола кај базилика Д во Хераклеа, Историја г. 22, Скопје 1986, 169 – 199.

⁵³ Г. Томашевиќ, Портик, op.cit. 14 – 15. Во истиот

логијата како синоним за недовршено истражување. Ова го пишувам за да му биде предизвик на неког во иднина за да го заврши ископувањето. Имено, и во централниот дел на локалитетот Хераклеа е откриен еден „драматичен момент од историјата“. Г. Томашевиќ пишува дека статуата на Тит Флавие Орес била пронајдена под варварски ѕид граден од камен и кал, но не е на Словените.⁵³ Нејзиното мислење е дека покрај средновековните градби со камен и кал, присутни се и постари градби со камен и кал на поединечни места низ целиот локалитет во античкиот град Хераклеја Линкестис (Heraclea Lincestis). Според мене, тоа се фази на словенски градби низ вековите кои се една врз друга. Затоа е многу потребно знаење за да се следи стратографијата на теренот. Меѓутоа, откриена е ранохристијанска црква со средновековни архитектонски додатоци на локалитетот Хераклеја Линкестис (Heraclea Lincestis) – Битола.⁵⁴ Со овој доказ повеќе нема потреба моите неистомисленици да игнорираат аргументи и факти. Структурата на средновековната црква во Хераклеа во средновековна Битола треба да се анализира во целост за да се сфати и за да се зборува за голема амбиција. Црквата има два олтара⁵⁵, двата на исток кои го симболизираат второто Христово враќање и појавување од исток. Заради тој настан, олтарите се свртени кон исток. Но, откривањата носат повеќе прашања отколку одговори. Едно од нив се докажа со последните ископувања, кога се откри дека во XIX век на југ до самата денешна заштитна ограда постоела каменорезачка работилница на самиот локалитет во Хераклеја каде што се правеле надгробни мермерни плочи земени од локалитетот, а ги користеле за гробовите на буковските гробишта кои се во непосредна близина. А на некои мермерни плочи се сретнуваат и арапски натписи.⁵⁶ Турските документи за освојување на средновековна Битола се децидни дека „битолската тврдина беше освоена по пат на сила“.⁵⁷ Логиката ни вели дека тоа било поради мочуриштето кое било во околината на градот. Турската коњаница⁵⁸ која е основа на војската не била ефикасна, а бранителите на градот ја презе-

текст во белешка 2. Г. Ц. Томашевиќ, Упоредно испитивање. *op.cit.* 13. Овој ѕид е од петтиот слој и таа не го става како градба на Словените.

⁵⁴ С. Тодоровски, Средновековната црква во античкиот град Heraclea Lincestis – Битола, *Patrimonium*. МК 19, Скопје 2021, 183 – 192.

⁵⁵ С. Тодоровски, Средновековна црква, *ibidem*, 184, сл 1.

⁵⁶ За нив веќе работиме на преводот.

⁵⁷ А. Матковски и Ќ. Аручи, Македонија и соседните области во хрониката „Беда“- и ул векаи“ од Коџа Хусеин (1328 – 1491), *Историја*, Скопје 1979, 157.

ле иницијативата. Така, Акинџини⁵⁹ – нерегуларната турска војска не можела да дојде до израз поради конфигурацијата на теренот и на климата, за да ги направат најлошите дела во околината. Историјата на човекот е историја на климата, а тоа е поврзано со културата и со религијата. Ние, луѓето, сме оставени на милост на климата. Целиот живот на земјата зависи од моќта на климата. Турскиот коњаник Акинџин кој напаѓал прв, од оружје носи и користи сабја – килиџ, краток композитивен лак, воена секира и копје, а коњот и јавачот се совршена борбена машина за остварување на системот „Спалена земја“.⁶⁰ Но, сепак, сега знаеме дека Турците повеќе користеле психолошка војна – застрашување. Ако овој начин немал успех, користеле физичка сила. Поради кратката изјава на турските документи дека градот е освоено по пат на сила, претпоставуваме дека Турците претрпеле големи загуби. Евлија Челебија ја потенцира осветата на Турците над средновековна Битола: „Надзорник на тврдината нема зашто завојувачот ја сринал тврдината по преземањето на градот.“⁶¹ Градот е уништен по систем „Ерлен берабер“ од корен.⁶² Сите градови кои им даваат отпор на Турците, а потоа се освоени, се уништени по тој систем. Овој збор, воедно, е и клетва градот никогаш да не биде обновен. Затоа Турците⁶³, во близина на античкиот град Херак-

⁵⁸ Во XIV век турската коњаница е најдобрата воена коњаница, сè до XVI век. Подобра е дури и од коњаницата на Кина, Кореја и Јапонија во тоа време.

⁵⁹ Акинџин – напаѓач, коњаничка нерегуларна војска основана од синот на Осман I (1258 – 1326), Орхан I (1281 – 1362). По XVI век е распуштена формацијата, а ги заменува „Паши Бузук“, буквално преведено „Луди глави“

⁶⁰ Сабјата се појавува во VI век со номадските племиња од Азија за време на преселбата на народите. Во V век Хуните во Европа се појавија со симетричен композитивен лак, иако тој тип на лак е постар и измислен е во Кина. Турската коњаница го користи краткиот композитивен лак заради несметано исфрлување на стрелите кон непријателот во кас. Имено, краткиот лак не му пречи ниту на коњот. Не го допира. Коњот воопшто не е свесен дека коњаникот користи лак и стрели. Дури се смета дека најголема ефикасност при гаѓање се постигнува во галоп кога коњот со четирите нозе е во скок и во тој момент кога се испушта стрелата, таа е најпрецизна.

⁶¹ Љ. Лапе, Одбрани Четива за историјата на Македонскиот народ, Скопје 1951, 183. Во македонскиот литературен јазик зборот сринал сè уште постои како свршен глагол.

⁶² С. Тодоровски, Археолошки наоди, *op.cit.* 16, 35, 62, 79. Со цитирана постара литература.

⁶³ Имам забележано дека, обично, во нашата историографија, кога се зборува за периодот на освоју-

леја Линкестис (Heraclea Lyncestis) изградија и касарна за населението да не се врати назад. И на крајот, дедукција е дека и покрај овие наведени факти и аргументи, и историски и археолошки, нема потреба од малициозност. Сите пронајдени наоди на моите неистомисленици во Јени-џамија

и самата црква во темелите на џамијата, само ја потврдуваат мојата теза дека градбата е дел од манастирски комплекс кој, апсолутно, нема никаква врска со архитектурата на средновековниот град Битола.

Stevče TODOROVSKI

STUDY FOR A CASE

Summary

The paper gives a review about previous four published papers and a book that refers to the location of Medieval Bitola. We give emphasize for the importance of properly excavation and research of the sites, giving importance of documentation, as well the end the seriousness of the occurrence. Furthermore, we clarify and dispute the papers that have different opinion. Additionally, we give explanation the reason and the outcome based for the simplicity and the quasi text shown on the metal board in front of the cultural monument in Bitola of “Jeni Mosque”. Also

we like to warn for the malicious text written by the person. We speak about the location about Medieval Bitola and meaning and place of present day Bitola in the past times. Moreover, we locate the place where monasteries existed in the Medieval period, that created the name Monastir during the Ottoman period. The name today was changed to Bitola. At the ending we speak about Heraclea Lyncestis as the place where Medieval Slav town of Bitola existed, pointing out legends how not accidentally are preserved the Macedonian people.

вањата на Турците во Македонија, Турците се нарекувани Османлии. Не може една нација да се поистовети со султан Осман, па сите да се викаат Османлии. Еден пријател дури ми зборуваше дека не сакал да ги навреди, па затоа го употребувал зборот Османлии, а не Турци. Сосема е спротивно. Турците се горди на своето минато и повеќе им пречи да ги нарекуваат Османлии отколку Турци. Во повеќе пригоди кога сум разговарал со колегите од Турција за средновековна Битола, тие ми потенцирале: „Ние не ја зазедовме туку ја освоивме.“ Ова значи дека тие си се поистоветуваат со нивните предци.